

Ο Ναρκισσισμός, το ιδεώδες του Εγώ, οι ταυτίσεις και η πατρική λειτουργία.

Δ. Μαλιδέλης, Λ. Τελειώνη, Δ. Τσιογκρής

Ο Ναρκισσισμός είναι μια βασική, φυσιολογική διάσταση του ψυχισμού, η οποία μας αφορά όλους σε όλες τις φάσεις της ζωής μας.

Ως έννοια προέρχεται από τον μύθο του Νάρκισσου που αναφέρει ο Οβίδιος στις *Μεταμορφώσεις*. Στον μύθο αυτό ο άλλος δεν υπάρχει, είναι μια καθαρή προβολή του υποκειμένου στο αντικείμενο. Το ιδεώδες της μη διαφοροποίησης υποκειμένου-αντικείμενου περιορίζει το Νάρκισσο στην επιθυμία να ακυρώσει το αντικείμενο. Στην ψυχανάλυση ο Ναρκισσισμός γίνεται κεντρική έννοια της ανθρώπινης υποκειμενικότητας αλλά και της ψυχοπαθολογίας. Μετά από τον Freud, περαιτέρω ψυχαναλυτικές μελέτες εμβαθύνουν στις πιθανές παθολογικές διαστάσεις του.

Σύμφωνα με τους Laplanche και Pontalis (1973), το Ιδεώδες του Εγώ στον Freud αναφέρεται με διαφορετικούς τρόπους: Στην *Εισαγωγή στο Ναρκισσισμό* (Freud, 1914) το Ιδεώδες του Εγώ είναι ένα αυτόνομο ενδοψυχικό σύστημα που χρησιμεύει στο Εγώ ως αναφορά για την επίτευξη των στόχων του, προέρχεται από την κριτική επίδραση των γονέων και η προέλευσή του είναι κυρίως ναρκισσιστική. Συνδέεται με τη συνείδηση, η οποία παρακολουθεί και ελέγχει το Εγώ. Υπό αυτή την έννοια ο Ναρκισσισμός λειτουργεί ως ένα υποκατάστατο εσωτερικό αντικείμενο, το οποίο παρακολουθεί το Εγώ. Δεν είναι δηλαδή μακριά από την έννοια του Υπερεγώ, οπότε το 1923 ο Freud θεωρεί το Ιδεώδες του Εγώ ως μια επιμέρους δομή στο εσωτερικό του Υπερεγώ (Δημόπουλος, 2010).

Το Υπερεγώ θεωρείται ο κληρονόμος του οιδιποδείου. Είναι το αποτέλεσμα των ταυτίσεων με τους γονείς στο οιδιπόδειο (Freud, 1923).

Στην *Ψυχολογία των μαζών και ανάλυση του Εγώ* (1921) η λειτουργία του Ιδεώδους του Εγώ είναι διαφοροποιημένη από το Εγώ και συνδέεται με την συνθήκη που στη θέση του Ιδεώδους του Εγώ βάζει ένα άλλο πρόσωπο.

Ο Freud αναφέρει: «Η ταύτιση είναι γνωστή στην ψυχανάλυση ως η πρωιμότερη εκδήλωση συναισθηματικού δεσμού με ένα άλλο πρόσωπο. Παίζει κάποιον ρόλο στην προϊστορία του οιδιπόδειου συμπλέγματος. Το μικρό αγόρι δείχνει ιδιαίτερο ενδιαφέρον για τον πατέρα του, θέλει να γίνει και να είναι σαν αυτόν, να πάρει τη θέση του από όλες τις απόψεις. Με απλά λόγια, θα λέγαμε ότι ο πατέρας είναι το ιδεώδες του. Η συμπεριφορά αυτή δεν έχει να κάνει με μια παθητική ή θηλυκή στάση προς τον πατέρα (και τον άντρα γενικά), είναι, τουναντίον, τυπικά αρσενική. Ταιριάζει πολύ με το οιδιπόδειο σύμπλεγμα, για το οποίο προετοιμάζει τον δρόμο» (Freud, 1921, Εκδ. Πλέθρον, σ. 58). Εδώ ο Freud τονίζει τη σημασία που έχει για την ανάπτυξη και επίλυση του οιδιποδείου ο δεσμός αγάπης με τον πατέρα, ειδικά στα αγόρια.

Κατά τον Freud, η ταύτιση με τον πατέρα συνυπάρχει για ένα διάστημα με την αντικειμενότροπη επένδυση στη μητέρα χωρίς αμοιβαία επίδραση ή ενόχληση. Οι ταυτίσεις σχηματίζουν πολύπλοκες δομές, καθώς ο πατέρας και η μητέρα είναι συγχρόνως αντικείμενα αγάπης και αντιπαλότητας. Οι αμφιθυμίες αυτού του τύπου είναι σημαντική προϋπόθεση για τη συγκρότηση ταυτίσεων.

Με ψυχαναλυτικούς όρους, η έννοια του πατέρα έχει διπλή σημασία: αφενός νοείται ως εξωτερικό αντικείμενο, το οποίο αφορά στην οικογενειακή ζωή, και αφετέρου ως εσωτερικό αντικείμενο, το οποίο έχει να κάνει με την υποκειμενική ψυχική εμπειρία (του «να έχεις» έναν πατέρα). Από την άλλη πλευρά, μπορούμε να εννοήσουμε τον πατέρα ως μια αρσενική μορφή που αναπαριστά ένα υποκείμενο, το οποίο αποκτά και μεγαλώνει παιδιά έχοντας ένα ρόλο και εκφράζοντας μια λειτουργία που τα διευκολύνει στη διαμόρφωση μιας συγκεκριμένης προσωπικής ταυτότητας και στην κατασκευή μιας σχεσιακής matrix, η οποία αναπτύσσεται βαθμιαία κατά τη διάρκεια της ζωής (Lussana, 2016).

Κατ' επέκταση, ο πατέρας μπορεί να θεωρηθεί ένα σημαντικό πρόσωπο προσκόλλησης (Abelin, 1975), ένα πρόσωπο που διευκολύνει τον αποχωρισμό και την εξατομίκευση του παιδιού (Mahler, 1972), ένας εσωτερικευμένος άλλος (Fairbairn, 1952) και ένας εαυτός-αντικείμενο (Kohut, 1971). Πρόκειται για ένα πρόσωπο που ρυθμίζει τις λιβιδινικές και επιθετικές ενορμήσεις, (Herzog, 1980), την αμφιθυμία στο δεσμό μητέρας-παιδιού (Winnicott, 1958), εμπεριέχει το άγχος που προέρχεται από αυτό το δεσμό και τοποθετεί τα θεμέλια της ψυχικής ικανότητας για τη δόμηση των τριαδικών σχέσεων, όπως προαναφέρθηκε.

Σύμφωνα με την Edith Jacobson (1964), η δημιουργία του Ιδεώδους του Εγώ δηλώνει τη δυνατότητα δέσμευσης της αμφιθυμίας, την καλή μείξη της λιβιδινικής και της επιθετικής συνιστώσας και την ψυχική απελευθέρωση από τον περιορισμό που απαιτεί το επιθετικό σκέλος της αμφιθυμίας. Αντίθετα, όταν δεν συμβαίνουν αυτά,

εμφανίζονται δυσκολίες τόσο στην εγκατάσταση των ταυτίσεων όσο και στη δημιουργία του Υπερεγώ.

Ο Heinz Hartmann (1956) υπογραμμίζει ότι το Ιδεώδες του Εγώ είναι μια σημαντική συνιστώσα του Υπερεγώ, η οποία σχετίζεται με ιδεώδεις και όχι απαγορευτικούς σκοπούς. Το Ιδεώδες του Εγώ διαμορφώνεται όταν το παιδί είναι σε θέση να εγκαταλείψει την παντοδυναμία του και να την προβάλει στους γονείς. Είναι μια γέφυρα ανάμεσα στο Ναρκισσισμό και τις αντικειμενότητες σχέσεις: ένας κρίκος ανάμεσα στην αρχή της ευχαρίστησης και αυτήν της πραγματικότητας, εφόσον προέρχεται από το σχίσμα ανάμεσα στο Εγώ και το αντικείμενο, όπως αναφέρει η Chassegeut-Smirgell (1975), η οποία αντιλαμβάνεται το Ιδεώδες του Εγώ σε μια εξελικτική πορεία. Έτσι προκύπτει ότι «ενώ το Υπερεγώ στο οιδιπόδειο θα απαγορεύσει την αιμομιξία, το Ιδεώδες του Εγώ θα δώσει λύσεις, ωθώντας το Εγώ να βρει υποκατάστατα και συμβιβασμούς όπου το Υπερεγώ το επιτρέπει» (Δημόπουλος, 2010, σ. 47).

Σύμφωνα με τον Bergeret (1988), στο φαλλικό στάδιο η σύγκρουση στο παιδί κινητοποιεί πριν από όλα τα άλλα το Ναρκισσισμό του όπως και το Ιδεώδες του Εγώ.

Όπως προαναφέρθηκε, ο πατέρας εισάγει μια πρώτη μορφή τριαδικότητας ως διαχωριστικό στοιχείο. Αργότερα είναι που εισάγεται ο ευνουχισμός από την πλευρά του. Ο πατέρας επιβάλλοντας την απαγόρευση διαφοροποιεί και ορίζει τι επιτρέπεται και τι όχι. Δημιουργεί έτσι τη συμβολική τάξη. Η πατρική λειτουργία είναι η ίδια η ουσία της συμβολικής λειτουργίας. Ο πατέρας είναι ο ενδιάμεσος φορέας της συμβολικής λειτουργίας, όπου το ενορμητικό μετατρέπεται σε συμβολικό μέσω του λόγου. Μέσω των πατρικών λειτουργιών συγκροτούνται τα υποκείμενα και οι μεταξύ τους σχέσεις (Μωρίκης, 2014).

Τι συμβαίνει όταν η πατρική λειτουργία ατονεί ή καταρρέει;

Στο εργαστήριο θα παρουσιαστεί κλινικό υλικό σχετικό με το Ιδεώδες του Εγώ και την πατρική λειτουργία. Θα παρουσιαστεί ένα φάσμα ψυχικών οργανώσεων και ψυχοπαθολογίας από την ανεξέλεγκτη λειτουργία του Ιδεώδους του Εγώ κάτω από το ναρκισσιστικό τραύμα έως την απαρτιωμένη λειτουργία του Ιδεώδους του Εγώ σε σχέση με το Υπερεγώ.

Βιβλιογραφία

- ABELIN E. (1975) Some Further Observations and Comments on the Earliest Role of the Father. *International Journal of Psychoanalysis*, 56, 293-302.
- ΓΙΑΝΝΟΥΛΑΚΗ Χ. (2020) *Heinz Kohut Ναρκισσισμός & Ψυχανάλυση*. Αθήνα, Ίνδικτος.
- BERGERET J. *Et Al* (1988) *Psicologia patologica*. Elsevier-Masson.
- CHASSEGUET-SMIRGEL J. (1975) L' ideal du moi. Στο *Le narcissisme*. Από τη σειρά Que sais je? Paris: P.U.F
- ΔΗΜΟΠΟΥΛΟΣ Β. (2010) *Η θεωρία και η κλινική του ναρκισσισμού*. Αθήνα, Αρμός.
- FAIRBAIRN W. R. D. (1952) *Psychoanalytic Studies of the Personality*. London, Tavistock.
- FREUD S. (1914) On Narcissism an Introduction. *S.E.* 14
- FREUD S. (1921) Group Psychology and the Analysis of the Ego *S.E.* 18
- FREUD S. (1923) The Ego and the Id. *S.E.* 19, 1-59
- HARTMANN H. (1956) Evoluzione del concetto dell' Io nell' opera di Freud. In *Saggi sulla psicologia dell' Io*. Torino, Boringhieri, 1976.
- HERZOG J. M. (1980) Sleep Disturbance and Father Hunger in 18- to 28- Monthold Boys. *The Psychoanalytic Study of the Child*, 35, 219-232.
- JACOBSON E. (1964) *The Self and the Object World*. New York, International Universities Press.
- KERNBERG O. (1984) *Severe Personality Disorders*. Yale, University Press.

KERNBERG O. (1975) *Borderline Conditions and Pathological Narcissism*. New York, Jason Aronson. Ελλ. Μτφ. *Οριακές καταστάσεις και παθολογικός Ναρκισσισμός*. Αθήνα, 2001, Εκδόσεις Καστανιώτη (μτφ. Κ. Ζερβός).

KERNBERG O. (2004) *Aggressivity, Narcissism, and the Self Destructiveness in the Psychotherapeutic Relationship*. New York, Jason Aronson.

KOHUT H. (1971) *Narcisismo e analisi del Sé*. trad. it., ed. it. a cura di S. Ad. Tatafiore, Borlinghieri, Torino 1975.

KOHUT H. (1972) Thoughts on Narcissism and Narcissistic Rage. *Psychoanalytic Study of the Child*, 27, 360-400.

LAPLANCHE J. & PONTALIS J. B. (1973) *The Language of Psychoanalysis*. London, Hogarth Press.

LUSSANA S. (2016) *Padre / Immagine paterna*. Spiweb

MAHLER M. S. (1972) On the First Three Subphases of the Separation Individuation Process. *International Journal of Psychoanalysis*, 53, 333-338.

ΜΑΛΙΔΕΛΗΣ Δ. (2023) Μια κλινική ψυχαναλυτική προοπτική του Θησέα (αδημοσίευτη εργασία), 1η Ελληνο - ιταλική ψυχαναλυτική συνάντηση «Στις πηγές της Ψυχανάλυσης: η αρχαία ελληνική τραγωδία» Αθήνα.

ΜΩΡΙΚΗΣ Χ. (2014) Κατάρρευση πατρικών λειτουργιών και σύγχρονη κοινωνική πραγματικότητα, *Οιδίπους*. Τεύχος 11. Αθήνα, Εκδ. Ποταμός, 185-195.

WINNICOTT D. W. (1958) *Through Paediatrics to Psychoanalysis*. London, Karnac.